

INSCRIȚII DE LA *TROPÆUM TRAIANI*

Preocupat în primul rînd de clarificarea construirii monumentului triumfal de la Adamclisi și modificărilor pe care le-a suferit ulterior, insuficient cunoscute și stabilite prin eflorescența de studii anterioare, prof. Paul Nicorescu și-a asumat, prin Muzeul național de antichități, conducerea săpăturilor de acolo în anul 1933. Din 1935 și pînă în 1940, cercetările, pe locul ruinelor municipiului *Tropaeum Traiani*, au fost reactivate, după ce anterior avuseseră loc ample și fructuoase investigații din partea arheologilor de mare prestigiu, Gr. G. Tocilescu, Gh. Murnu și V. Pârvan. Tocilescu a publicat monografia, rămasă capitală, a monumentului-trofeu, precum și cîteva importante inscripții; Murnu a studiat bazilicile și edilitatea orașului antic, iar Pârvan a dat monografia, atît de apreciată, a cetății. P. Nicorescu a fixat, ca plan de lucru, degajarea zidului de incintă și a turnurilor orașului antic, precum și săparea în întregime a suprafeței intramurane (ceea ce însă nu s-a mai făcut), urmărind totodată eventuala descoperire de noi monumente epigrafice.

Zidul de incintă a fost degajat integral, inclusiv turnurile¹. Din săpături și sondaje a rezultat o mare cantitate de țigle, material ceramic (printre care predomină amforele și chiupurile), lucerne, fusaiole, diverse obiecte de os și corn de cerb, chei de bronz, o talancă etc., toate depozitate atunci la casa săpăturilor², construită de P. Nicorescu. Ca material numismatic s-au aflat monede de argint de la Aurelian și de bronz de la Dioclețian, Constantin cel Mare, Licinius, Iustin I și Iustinian. Au rezultat de asemenea și patru inscripții: un altar închinat lui *Liber pater* (publicat acum cîteva ani)³, un altar închinat lui *Apollo* și două stele funerare, rămase inedite și pe care le comunicăm în articolul de față.

1. Altar cu inscripție latină (fig. 1), prevăzut cu capitel neornamentat și bază. Din r. 1, înspre dreapta, în urma spargerii, au dispărut aproximativ trei

¹ Turnurile, dezvelite de P. Nicorescu, pot fi văzute în fotografiile din cartea lui V. Barbu, *Adamclisi*, București, Edit. Meridiane, 1965, p. 45, 47 și în planul de la sfîrșit.

² Nu avem astăzi nici o informație unde a ajuns acest

material.

³ N. Gostar, *SC*, V, 1963, p. 303—304, fig. 8 și în *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 78, fig. 8, acum în Muzeul arheologic din Constanța.

sau patru litere; în r. 2 litera O este scrisă mai mic; ligaturi în r.2 A + V și în r.5 E + T; uneori cuvintele au fost despărțite prin frunze sau puncte. După forma literelor A și G inscripția s-ar putea data în secolul al III-lea.

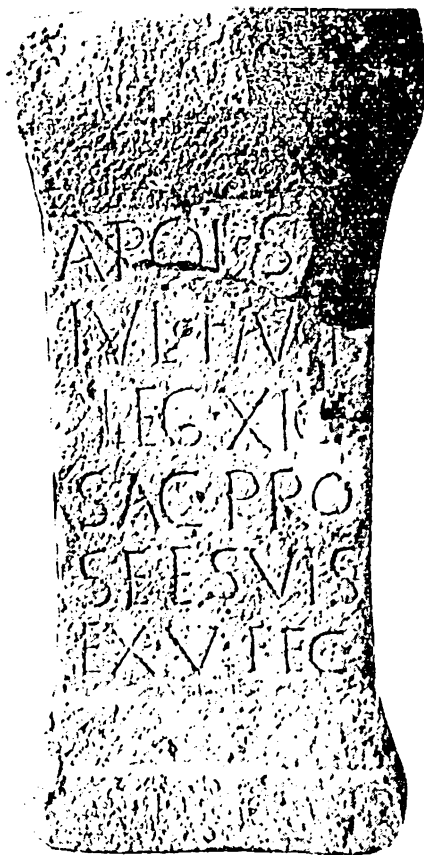

Fig.1. — Altar dedicat zeului Apollo.

APOL.S — — —
 IVL.FAVOR
 7 LEG.XI CL
 SAC.PRO
 SE ET SVIS
 EX.V.FEC

În r.1 cu greu și-ar găsi spațiu cuvântul SANCT și aceasta numai dacă a fost ligatura A + N. Mai curînd deci în r.1 a putut fi SAC sau chiar SACR. În cazul acesta în r.4 am putea admite verbul *sac(ravit)* în loc de *sac(rum)*.

Completarea poate fi: *Apol(lini) s[acr(um)]*, sau *s[anct(o)]*, | *Iul(ius) Favor* | (*centurio*) *leg(ionis) XI Cl(audiae)* | *sac(ravit)*, sau *sac(rum)*, *pro* | ⁵*se et suis* | *ex v(oto) fec(it)*.

Din *legio XI Claudia* mai sînt cunoscuți la *Tropaeum Traiani* un *tribunus militum* între anii 139—161⁴, un alt *centurio* între anii 161—169⁵, un *signifer*⁶ și un *exceptor (?) consularis*⁷. Prezența acestor ofițeri și gradați ar constitui dovada că *leg. XI Cl.*, care își avea castrul ei permanent la *Durostorum*⁸, a staționat cu o parte din efectiv și la *Tropaeum Traiani*⁹.

2. Fragment dintr-o stelă funerară, rupt în mai multe bucăți (fig. 2). În registrul de sus se vede mortul eroizat sub înfățișarea Cavalerului trac. Chenarul a fost împodobit cu lujeri, struguri și foi de viță de vie, din care se

mai vede puțin. Deși lipsește partea de jos a monumentului, se pare că suprafața scrisă s-a păstrat în întregime; uneori litera L a fost scrisă în formă de I, iar litera O câteodată este mai mică; spre marginea din dreapta a r.3, după cifra XX, este posibil să fi existat II, dar nu este sigur; în r.5 lapidul a scris HERCVNVS în loc de *Herculanus*; ligatură numai în r. 4 M + A. După criteriul antroponomastic inscripția s-ar putea data în secolul al II-lea și anterior anului 212. Desenul inscripției a fost executat după fotografie.

⁴ CIL, III, 14 214¹.

⁵ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, București, 1912, p. 40.

⁶ CIL, III, 14 214².

⁷ CIL, III, 13 736.

⁸ Ritterling, *RE*, XII (1924), 1698—1699; R. Vulpe, *Histoire ancienne de Dobroudja*, București, 1938, p. 159.

⁹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 41—42; R. Vulpe, *op. cit.*

Întregirea inscripției : *d(iis) [M(anibus)] | Victor Hercula | ni vix(it) an(nis) XXII (?) | Marcia uxor |^s Hercu < la > nus Scori | nis uxori et fil(io) | pientissimis posit.*

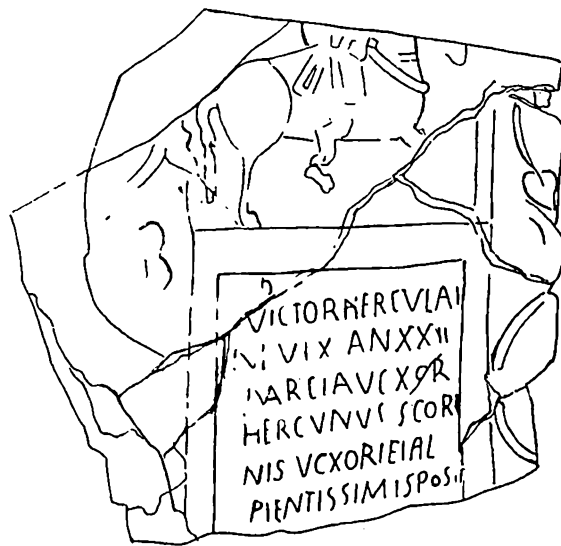
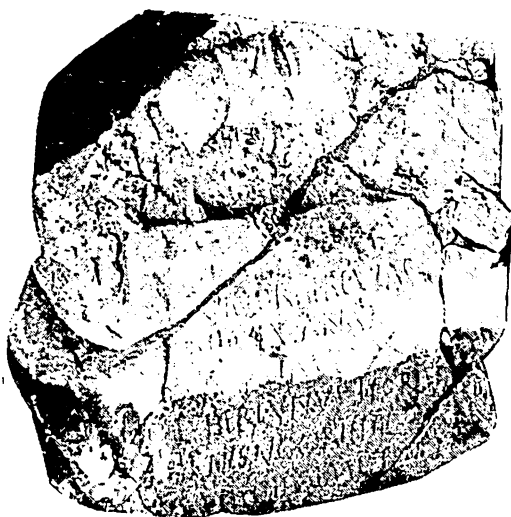

Fig. 2. — Fragment dintr-o stea funerară.

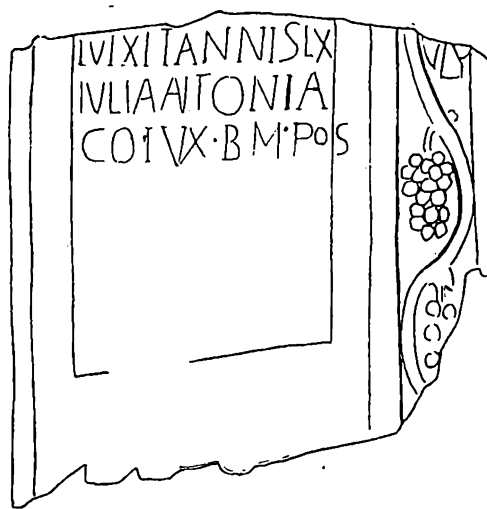
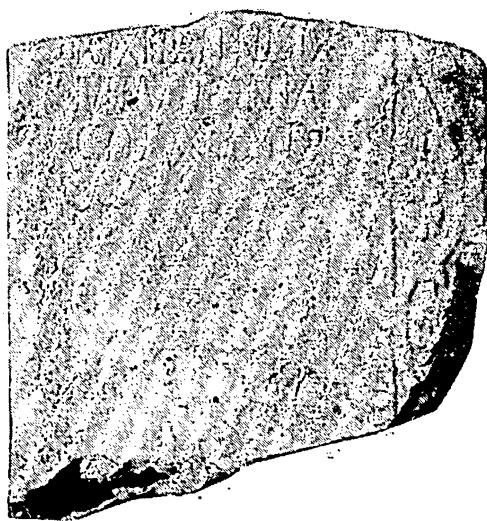

Fig. 3. — Fragment dintr-o inscripție funerară.

Piatra a fost pusă de *Herculanus* fiul lui *Scorus*, în amintirea soției, *Marcia*, decedată, și a fiului său, *Victor*, mort în vîrstă de 22 (?) de ani. Avem în față o

familie de traci peregrini, urmașii lui *Scorus*, care este un nume tracic¹⁰ (mai apare la *Tropaeum Traiani*)¹¹ și, după cum atestă textul epigrafic, da genitivul *Scorinis*. Numele, sau cognomenul, *Herculanus*, ca și *Marcia*, par să fi fost frecvente la *Tropaeum Traiani*¹². Grafia *posit* în loc de *posuit* se întâlnește în mai multe inscripții din Dalmația și provinciile pannonice¹³.

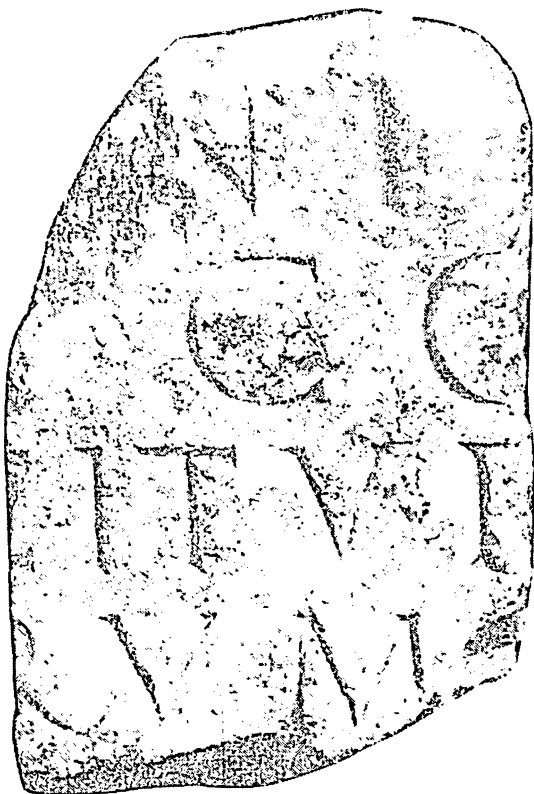

Fig. 4. — Fragment din cea de-a doua inscripție votivă a monumentului trofeu de la Adamclisi.

scurta informație, la care se reducea comunicarea, nu și-a găsit nici un ecou în lucrările sau studiile celor care s-au ocupat de acest important monument istoric și artistic. Fragmentul însă de care ne ocupăm aici (fig. 4) fusese cunoscut și de Gr. Tocilescu, care însă nu l-a publicat, fiind păstrat numai în manuscrisele

3. Fragment dintr-o stelă funerară (fig. 3), al cărei chenar dinspre dreapta a fost ornamentat cu lujeri, struguri și frunze de viță de vie. Litera O dinspre dreapta, din ultimul rând, a fost scrisă mai mic; ligatură în r.2 A + N. Deasupra primului rând se mai văd urme de litere, dintr-un patronim, care continuă printr-un singur I în rândul următor al textului păstrat. Desenul a fost executat după fotografie. După litere monumentul ar putea fi din secolul al II-lea.

Întregirea inscripției: — — — — /
*i vixit annis LX | Iulia Antonia |
coiuæ b(ene) m(erenti) pos(uit).*

Este deci piatra funerară a unui peregrin, pusă de soția sa *Iulia Antonia*.

4. La Congresul internațional de arheologie din Berlin, ținut în vara anului 1939, prof. P. Nicorescu făcea cunoscut un fragment epigrafic din 12 litere, pe patru rânduri, rezultat dintr-o a doua inscripție votivă a monumentului-trofeu de la Adamclisi¹⁴. Textul comunicării lui Nicorescu nu fusese însoțit de o reproducere fotografică a inscripției, iar

¹⁰ D. Detschew, *Die thrakische Sprachreste*, Viena, 1957, p. 460; G. Mihailov, *IGB*, III, 1, 1406.

¹¹ *CIL*, III, 14 214¹⁴, *Scoris Mucapori*; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 28.

¹² Em. Popescu, *SC*, VII, 1964, p. 193, 201.

¹³ H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, București, 1960, p. 86.

¹⁴ P. Nicorescu, *Neues über das Tropaeum von Adamklissi*, in *Bericht über den VI. Internationalen Kongress für*

Archäologie Berlin 21. - 26. August, 1939, Berlin, 1940, p. 473 „ein neues vor kurzem aufgefundenes Bruchstück — mit zwölf Buchstaben — zu der grossen Inschrift gehörig, macht die Annahme höchstwahrscheinlich, dass das Tropaeum auch auf der entgegengesetzten Seite eine Inschrift getragen hat, so dass es zwei Hauptsichten besass". F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, București, 1959, p. 34-35, consideră comunicarea lui Nicorescu ca fiind o „intervenție bizară”.

lui, unde se găsește un desen, executat de D. Pecurariu¹⁵. După fotografia rămasă nouă de la Nicorescu (fig. 4), care este îndejuns de clară, ca și din desenul manuscrisului lui Tocilescu, fragmentul păstra următoarele litere:

N T
 C O
 CITV.D
 R V M

În r. 1 T este sigur, din a cărui hastă orizontală, deși nu apare în desenul manuscrisului lui Tocilescu, se mai vede puțin în fotografia lui Nicorescu. După această literă, în desenul manuscrisului lui Tocilescu apare o frunză, care nu poate fi observată în fotografia lui Nicorescu. În r. 2, înaintea literei C, în desenul manuscrisului lui Tocilescu apare din nou o frunză, care se mai vede destul de slab în fotografia lui Nicorescu. Se pare că pe fotografia lui Nicorescu, înainte de frunză și tocmai pe marginea rupturii pietrei, se mai vede partea de jos a cifrei I. În r. 3, după CITV (C este sigur), se vede iarăși o frunză atât pe desen cât și în fotografie, după care urmează litera D (sigură și aceasta).

Fragmentul, cunoscut după desenul manuscrisului lui Tocilescu și din fotografia lui Nicorescu, repetă unele litere din fragmentul *c* al inscripției votive a trofeului, publicată, pentru prima dată, în monografia lui Gr. Tocilescu, în colaborare cu O. Benndorf și G. Niemann, *Monumentul de la Adam Klissi. Tropaeum Traiani*, Viena, 1895, p. 19-24, 124-127¹⁶, cu întregirile care au rămas, în cea mai mare parte, valabile. În fragmentul *c* a lui Tocilescu se vedeau literele:

T. XIII
 V. P P
 ITV
 .SV
 E

Aceasta face să se admită acum că monumentul-trofeu a avut două inscripții cu text identic.

Ținând seama de spațiu și de mărimea literelor, care devin mai mici în rândurile de jos, fragmentul lui Nicorescu se întregește, la prima încercare, prin

p o N T m d x
 C O s v
*exer*CITV. D
 R V M

¹⁵ E. Doruțiu-Boilă, *SC*, VII, 1965, p. 209-214, iar în nota 5 de la p. 211 se dau, după raportul arhitectului H. Brötz, unele amănunte cu privire la locul de lafare a inscripției și dimensiunile: 95 cm lungime și 65 cm

lățime; F. B. Florescu, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi* București-Bonn, 1965, p. 63, 66-67.

¹⁶ *CIL*, III, 12 467; Gr. Tocilescu, *Cîteva monumnte, epigrafice din Museul Național de Antichități*, București, 1903, p. 28-29.

Fragmentul *c*, publicat de Tocilescu, se întregeste acum

imp vi cos V PP

exercITV

SV

E

și nu prin *exercITVs* în r.2, cum se susținea înainte ¹⁷.

MARTI ▽ VL TORI
 IMP ▽ CAESAR ▽ DIVI
 NERVAE ▽ F ▽ NERVA
 TRAIANVS ▽ AVG ▽ GERM
 DACICVS ▽ TRIB ▽ POT
 XIII ▽ PONTI ▽ MAX
 IMP ▽ VI ▽ COS ▽ V ▽ PP
 EXERCITV ▽ DECEBALI
 DACORVM ▽ REGIS ▽ SV
 PERATO

Fig. 5. — Reconstituirea inscripției votive de pe monumentul trofeu de la Adamclisi, după fragmentul lui P. Nicorescu.

Fragmentul lui Nicorescu ne mai oferă posibilitatea să vedem că în inscripție este vorba despre *exercitu d. . .*, care continuă în rîndul următor prin *. . . rum*. Aceste două rînduri au fost întregite de E. Doruțiu-Boilă, care cunoștea fragmentul din manuscrisul lui Tocilescu, prin [(*de*)victo exer]citu D[acorum et. . . et e.g. Sarmata]rum ¹⁸. Dar o astfel de întregire nu poate fi admisă, din motivul că spațiul celor două inscripții nu ar fi permis aceste cuvinte într-o asemenea ordine. Astfel, în fragmentul lui Nicorescu, după *exercitu* ar fi putut încăpea *dacorum*, dar nu vedem care ar fi fost numele celui alt popor, care ar fi urmat în rîndul următor și unde în nici un caz nu putea încăpea *sarmataRVM*. Tot astfel rămîn neexplicate literele SV din fragmentul lui Tocilescu, care nu puteau fi începutul unui nume de popor. În ultimul rînd din fragmentul lui Nicorescu, înaintea literelor RVM, încăpea însă foarte bine *daco* și deci acest

¹⁷ G. Ch. Picard, *Les trophées romains. Contributions à l'histoire de la religion et de l'art triomphal de Rome*, Paris, 1957, p. 393 sqq. Alte diferite încercări de a întregi

ultimele rînduri ale inscripției la Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 213.

¹⁸ Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 214.

spațiu poate fi mai ușor de întregit prin *dacoRVM* și atunci litera D din rîndul anterior este litera de început a altui cuvînt.

Trebuie să admitem însă că în aceste rînduri, în inscripție, se vorbea despre victoria împăratului Traian asupra dacilor regelui Decebal, în termeni mult mai preciși și mai elocvenți și deci nu chiar atît de vag, ca simpla mențiune *(de)victo exercitu Dacorum*. Dacă am compara numai cu inscripția de la Roma, care probabil că stătea la baza statuii lui L. Licinius Sura, unde victoria lui Traian este arătată prin cuvintele: *imp. Caesar Traianus [Aug. Germanicus] Dacicus gentem Dacor(um) et regem Decebalum bello superavit*¹⁹, ne face să credem că și glorificarea victoriei, în inscripția trofeului, a fost cel puțin tot pe atît de pretențioasă. Acordînd un asemenea credit unei inscripții, care stătea la baza statuii-trofeu, putem presupune că în inscripția fragmentului lui Nicroescu au fost cuvintele:

*exercITV Decebali
daco RVM regis su-
perato*

ceea ce se poate admite și din punctul de vedere al spațiului.

Dacă avem certitudine asupra cuvîntului *exercitu*, atunci se admite, dar numai ca o reală probabilitate, și existența cuvintelor *Decebali Dacorum*, cerute în primul rînd de logica inscripției. Cuvîntul *superato* nu poate fi atît de îndoielnic, el fiind folosit pe monumente asemănătoare și în ocazii similare ca în inscripția amintită mai sus, *gentem Dacor. et regem Decebalum bello superavit*²⁰; alte cazuri: *Fl. Valens...victis superatisque Gothis*²¹; *Narses ... post victoriam Gothicam ipsis eorum regibus celeritate mirabili conflictu publico superatis atque prostratis*²² etc. Nu avem însă aceeași relativă certitudine pentru cuvîntul *regis*, iar spațiul aici permite și un alt cuvînt, cum ar fi bunăoară *bello*, mai ales că s-ar lega bine cu *superato*²³.

În reconstituirea inscripției din fig. 5, din care face parte fragmentul lui Nicroescu, am ținut seama de mărimea literelor, care diferă în anumite rînduri,

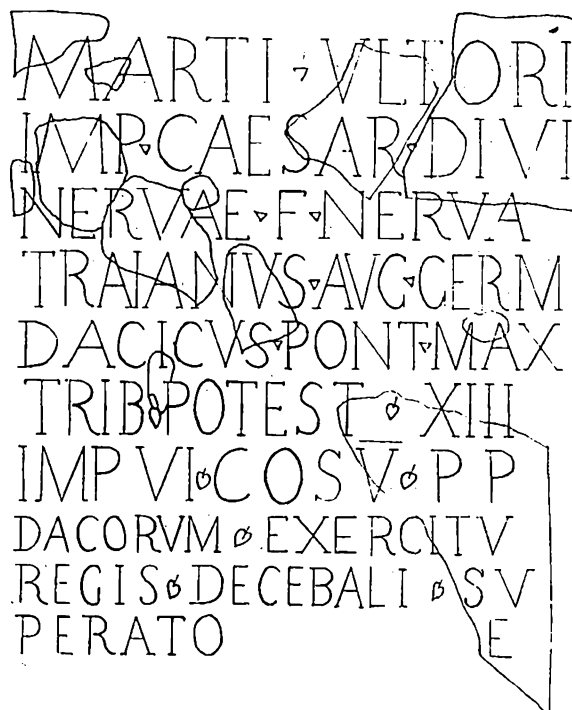

Fig. 6. — Reconstituirea inscripției votive de pe monumentul-trofeu de la Adamclisi, după fragmentele publicate de Gr. G. Tocilescu.

¹⁹ CIL, VI, 1 444 = ILS, 1 022.

²⁰ Ibidem.

²¹ CIL, III, 7 494 = ILS, 770.

²² CIL, VI, 1 199 = ILS, 832.

²³ Prin analogie cu alte inscripții din secolele I—V, putem deduce că și inscripția de pe monumentul-trofeu

de la Adamclisi, care glorifica faptele împăratului, a fost redactată în termeni cît mai elogiosi la adresa lui Traian. Exemple ne sînt oferite de următoarele inscripții: CIL, V, 7 817, pe trofeul lui Augustus — *Tropaeum Alpinum* — din anul 7/6 î.e.n. (N. Lamboglia, *Il trofeo di Augusto alla Turbia*, Bordighera, 1938, p. 14 sqq.; H. Philipp,

precum și de posibilitățile pe care le putea oferi spațiul. Astfel, cu ajutorul textului inscripției lui Tocilescu, am ajuns la următoarea probabilă întregire : [Martī ultori/imp(erator) Caesar divi/ Nervae f(ilius) Nerva/ Traianus Aug(ustus) germ(anicus)/ ⁵ dacicus trib(unicia) pot(estate)/ XIII po]nt(ifex) [max(imus) / imp(erator) VI] co[(n)s(ul) V p(ater) p(atriciae)/ exercitu D[ecebali/ Daco]rum [regis su/ ¹⁰ perato (?) etc.

Este de remarcat că în această inscripție își găsea loc numai abrevierea TRIB POT, spre deosebire de inscripția lui Tocilescu unde încăpea pe un singur rând TRIB POTEEST XIII ²⁴. Este iarăși de amintit că PONT MAX este scris după TRIB POT XIII (dacă admitem că întregirea noastră este cea bună), ceea ce nu este cazul în inscripția lui Tocilescu și este o abatere de la formula obișnuită. Deosebiri între cele două texte epigrafice mai remarcăm în ce privește dispunerea literelor. Astfel, în textul inscripției lui Tocilescu spațiul dintre litere este mult redus, așa încât literele sînt foarte apropiate, pe cînd în cealaltă inscripție literele sînt mai distanțate. Și dimensiunile literelor variază în cele două inscripții : în cea a lui Tocilescu în r. 7 literele sînt înalte de 20 cm, în r. 8 de 19 cm ; în fragmentul lui Nicorescu literele sînt ceva mai mici și anume în r. 6—7 de 18 cm, în r. 8 de 16,50 cm, în r. 9 de 15,50 cm ²⁵. O altă deosebire întîlnim în r. 8—9 a inscripției lui Tocilescu unde r. 8 sfîrșea cu *exercitu*, pe cînd în inscripția lui Nicorescu cu același cuvînt începea r.8. În cazul acesta putem presupune că în inscripția lui Tocilescu în r. 8—10 exista inversarea :

dacorum exercITV
regis decebali SV
perato

ceea ce se poate admite și din punctul de vedere al spațiului ²⁶. Ne permitem deci ca, pentru inscripția lui Tocilescu, să propunem, ca fiind posibilă, reconstituirea de la fig. 6, cu următoarea întregire : Ma[rti] ultori/ imp(erator) [Cae]sar divi/ Nervae f(ilius) Ne]rvae/ [Tr]aianu[s Aug(ustus) germ(anicus)]/ ⁵ dac[i]c[us] p[ont(ifex)] ma[x(imus)]/ trib(unicia) potes]t(ate) XIII/ [imp(erator) VI co(n)s(ul)]

RE, VII, A (1939), 661—662); CIL, VI, 920 = 31 203 = ILS, 216, de pe arcul de triumf al împăratului Claudius, din anul 51/52 (Kähler, RE, VII, A (1939), 384—385); CIL, VI, 944 = ILS, 264, de pe arcul de triumf al împăratului Titus, din anul 81 (Kähler, op. cit., 385—386); CIL, VI, 1 207, de pe trofeul lui Domițian (M. Marea, AISC, II, 1933,—1935, p. 109 sqq.; Kähler, op. cit., 387); CIL, VI, 974, de pe un monument triumfal dedicat de s.p.q.R. lui Hadrian, din anul 135; CIL, VI, 1 014 = ILS, 374, de pe arcul de triumf al împăratului Marcus Aurelius, din anul 176 (Kähler, op. cit., 391—392); CIL, VI, 1 139 = ILS, 694, de pe arcul de triumf al lui Constantin cel Mare, din anul 315 (Kähler, op. cit., 396 sqq.); CIL, VI, 1 196 = ILS, 798, de pe arcul de triumf al împăraților Arcadius, Honorius, Theodosius, din anul 405 (Kähler, op. cit., 400).

²⁴ Doruțiu-Boilă, op. cit., p. 214, citește trib. potest. XII, dar în desenul lui Tocilescu, Monumentul, p. 21, 124, este cifra XIII. În cazul că într-adevăr în inscripție este XII, atunci trebuia să se fi arătat greșeala lui Tocilescu și trofeul s-ar data din 103 și nu din 109.

²⁵ Doruțiu-Boilă, op. cit., p. 211—213. Credem că și

„fragmentul de calcar”, aflat tot la Tropaeum Traiani, cu dim. 28 × 26 × 14 cm, în care se mai vede numai litera E, înaltă 17 cm, s-ar putea să facă parte dintr-una din inscripțiile trofeului (D. Tudor, Materiale, II, 1956, p. 589, după carnetul lui P. Polonic).

²⁶ Așa cum presupune de altfel și Doruțiu-Boilă, op. cit., p. 213—214, în inscripție, în afară de daci, probabil că figurau și alte popoare, cum ar fi bunăoară sarmații, poate împreună cu alte neamuri și triburi aliate. După felul cum reconstituia monumentul A. Furtwängler, Das Tropaion von Adanklissi und provinziatromische Kunst, in Abhandl. Philosoph. — Philolog. Kl. K. Bayer. Akad., XXII, 3, 1903, p. 455 sqq., pe baza statuii-trofeu, după r. 10 mai încăpeau circa patru rânduri. În inscripția de pe Tropaeum Alpinum (CIL, V, 7817) erau înșirate, pe șase coloane, numele a 46 de gentes alpinae (Lamboglia, ibidem; Philipp, ibidem). Probabil că și inscripția fragmentară de pe arcul de triumf al împăratului Marcus Aurelius (CIL, VI, 1014 = ILS, 374) se încheia cu numele mai multor bellicosissimae gentes, învinse în primul război marcomanic.

V p(ater) p(atriciae) / [Dacorum exerc]itu / [regis Decebal]i su / ¹⁰ [perato (?) etc.]²⁶.

Bineînțeleas că reconstituirea noastră pentru r.8—10 nu are pretenția de a fi considerată ca fiind o soluționare definitivă. Poate săpăturile în ruinele cetății *Tropaeum Traiani* vor scoate la lumină alte fragmente ale inscripției de la baza trofeului, din care se vor putea vedea dacă încercările noastre, măcar în parte, vor fi cândva justificate.

D. CIUREA și N. GOSTAR

INSCRIPTIONS DE TROPAEUM TRAIANI

RÉSUMÉ

Pendant les années 1935—1940 le professeur Paul Nicorescu de l'Université de Jassy a effectué, à différentes reprises, des fouilles dans les ruines du municipe *Tropaeum Traiani*. Il est mort sans avoir publié les résultats obtenus. Ces fouilles ont dégagé intégralement le mur et les tours de l'enceinte de la ville antique. Ont été alors découverts de nombreux objets d'intérêt archéologique (vases, tuiles, lampes, divers outils en métal ou en os, etc.) et quelques monnaies des empereurs Aurélien, Dioclétien, Constantin le Grand, Licinius, Justin Ier et Justinien. Comme monuments épigraphiques on a trouvé quatre inscriptions : un autel dédié au *Liber pater*, qui a fait l'objet d'études publiées récemment (SC, V, 1963, p. 303—304 et *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 78), un autel dédié à *Apollo* et deux stèles funéraires inédites auxquelles la présente note est consacrée.

1. Autel avec inscription latine (fig. 1) : *Apol(lini) s[acr(um)]* ou *s[anct(o)]* / *Iul(ius) Favor* / *(centurio) leg(ionis) XI Cl(audiac)* / *sac(ravit)* ou *sac(rum) pro* ⁵ *se et suis* / *ex v(oto) fec(it)*.

2. Fragment d'une stèle funéraire, brisée en quelques morceaux (fig. 2). Dans le registre supérieur on voit le Cavalier thrace. Dans la 1.5 le lapicide a gravé *HERCVNVS* au lieu de *Herculanus*. La lecture de l'inscription : *d(iis) [M(anibus)]* / *Victor Harcula* / *ni vix(it) an(nis) XXII (?)* / *Marcia uxxor* ⁵ *Hercu(ula) nus Scori* / *nis uxori et fil(io)* / *pientissimis posit*. Il s'agit d'une famille de Thraces pérégrins, les descendants de *Scorus*, nom thrace attesté aussi à *Tropaeum Traiani* (*CIL*, III, 14214¹⁴) et dont le génitif, d'après le texte épigraphique, est *Scorinis*.

3. Fragment d'une stèle funéraire fragmentaire (fig. 3). Au-dessus on voit quelques lettres d'un patronymique qui continue par un seul I dans la ligne suivante. La lecture de l'inscription : ——— / *i vixit annis LX* / *Iulia Antonia* / *coiux b(ene) m(erenti) pos(uit)*.

4. Au Congrès International d'Archéologie de Berlin de 1939, P. Nicorescu a fait connaître un fragment épigraphique de 12 lettres, provenant d'une deuxième inscription votive du monument-trophée d'Adamklissi. Le résumé de la communication de Nicorescu a été publié dans le *Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie Berlin 21—26 August 1939*, Berlin, 1940, p. 472—473, sans être accompagné d'une reproduction photographique de l'inscription. Le fragment, dont il s'agit ici, n'est maintenant connu que d'après une photo qui nous est restée de Nicorescu (fig. 4) et d'après un dessin reproduit dans un des manuscrits de Gr. Tocilescu, publié récemment par E. Doruțiu-Boilă, SC, VII, 1965, p. 209—214.

D'après la photo et le dessin de Tocilescu, le fragment conserve les lettres suivantes :

N T
C O
CITV. D
R V M

Ce fragment répète quelques lettres du fragment *c* de l'inscription votive du trophée, publié, par Gr. Tocilescu dans sa monographie *Monumentul de la Adam Klissi. Tropaeum Traiani* Vienne, 1895, p. 19—24 et 124—127 (=CIL, III, 12467). C'est ainsi que le fragment *c*, publié par Tocilescu, contient les lettres :

T.XIII
V. P P
ITV
.SV
E

Cela nous permet d'admettre que le monument-trophée a eu deux inscriptions à texte identique. Tenant compte de l'espace et des dimensions des lettres, le fragment de Nicorescu se complète par

p o N T m a x
C O s v
exercITV.D
R V M

et le fragment *c* de Tocilescu par

imp vi cos V P P
exercITV
SV
E

et non par *exercITVs*, comme on l'a soutenu auparavant.

Les deux dernières lignes du fragment de Nicorescu sont complétées par E. Doruțiu-Boilă [(de)victo exer]citu D[acorum et — — et e.g. Sarmata]rum. Mais l'espace disponible ne permet pas une telle reconstitution du texte ni dans l'inscription de Tocilescu, ni dans le fragment de Nicorescu. Il faut admettre que dans les deux lignes de ces deux inscriptions, on a eu recours à des termes plus précis et plus élogieux pour l'empereur Trajan, afin de glorifier ses victoires en Dacie. L'analogie avec les autres inscriptions des trophées ou des arcs de triomphe nous fait présumer que l'inscription du trophée d'Adamklissi a été également élogieuse. Des exemples nous sont fournis par CIL, V, 7817, du trophée d'Auguste — Tropaeum Alpinum; CIL, VI, 920 = 31203 = ILS, 216, de l'arc de l'empereur Claude; CIL, VI, 944 = ILS, 264, de l'arc de l'empereur Titus; CIL, VI, 1207, du trophée de Domitien; CIL, VI, 974, sur un monument triomphal dédié par s.p.q.R. à Hadrien; CIL, VI, 1014 = ILS, 374, de l'arc de l'empereur Marc Aurèle; CIL, VI, 1139 = ILS, 694, de l'arc de l'empereur Constantin le Grand; CIL, VI, 1196 = ILS, 798, de l'arc des empereurs Arcadius et Honorius. Nous supposons donc que l'inscription du fragment de Nicorescu a été :

exercITV Decebalı
dacoRVM regis su
perato

Il semble que dans l'inscription publiée par Tocilescu les mots ont été disposés inversement :

dacorum exercITV
regis decebalı SV
perato

A l'aide des fragments publiés par Tocilescu, nous proposons la lecture intégrale suivante de l'inscription dont faisait partie le fragment de Nicorescu (fig. 5) : [Marti ultori | imp(erator) Caesar divi | Nervae f(i)lius) Nerva | Traianus Aug(ustus) germ(anicus)]⁵ da-

cicus trib(unicia) pot(estate) / XIII pont(ife)x [max(imus) / imp(erator) VI] co[(n)s(ul) V p(ater) p(atriciae) / exerc]itu D[ecebali / Daco]rum [regis su / ¹⁰perato (?), etc.

Pour l'inscription publiée par Tocilescu, nous proposons, de même comme une supposition, la lecture (fig. 6) : *Ma[rti] ultori / imp(erator) [Cae]sar divi / Nerva[e f(ilius) N]erva / [Tra]ianu[s Aug(ustus) germ(anicus) / ⁵dac]i[e]us p[ont(ife)x] ma[x(imus) / trib(unicia) potes]t(ate) XIII / [imp(erator) VI co(n)s(ul)] V p(ater) p(atriciae) / [Dacorum exerc]itu / [regis Decebali] su / ¹⁰[perato (?), etc.*

Evidemment, nous n'avons pas la prétention que notre *lectio* pour les lignes 8—10 soit considérée comme une solution définitive. Il est possible que les futures recherches archéologiques dans les ruines de la cité Tropaeum Traiani mettent en évidence d'autres fragments d'inscriptions du trophée, qui confirmeront si nos essais sont ou ne sont pas justifiés.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. — Autel dédié à Apollo.

Fig. 2. — Fragment d'une stèle funéraire.

Fig. 3. — Fragment d'une inscription funéraire.

Fig. 4. — Fragment de la deuxième inscription votive du monument trophée d'Adamclisi.

Fig. 5. — Reconstitution de l'inscription votive du monument trophée d'Adamclisi, d'après le fragment de P. Nicorescu.

Fig. 6. — Reconstitution de l'inscription votive du monument trophée d'Adamclisi, d'après les fragments publiés par Gr. G. Tocilescu.